

Bouwstenen van een bijzondere leraar

Een pleidooi voor professionele
intuïtie in het bijzonder onderwijs

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	6
1 Werken in het bijzonder onderwijs	8
1.1 Het belang van professionele ruimte	8
1.2 De drie identiteiten van een leraar	9
2 Wat is professionele intuïtie?	10
2.1 Aspecten van professionele intuïtie	10
2.2 Drie vormen van intuïtie	11
3 Levensbeschouwelijke intuïtie	12
3.1 Wat is levensbeschouwelijke intuïtie?	12
3.2 Aspecten van levensbeschouwelijke intuïtie	12
3.3 Discussiepunten uit de levensbeschouwelijke praktijk	14
4 Pedagogische intuïtie	16
4.1 Wat is pedagogische intuïtie?	16
4.2 Aspecten van pedagogische intuïtie	16
4.3 Discussiepunten uit de pedagogische praktijk	19
5 Didactische intuïtie	20
5.1 Wat is didactische intuïtie?	20
5.2 Aspecten van didactische intuïtie	20
5.3 Discussiepunten uit de didactische praktijk	22

Onderwijs start bij de leraar

“Sinds 1917 is er veel veranderd in het Nederlandse onderwijs”, schreef Walter Dresscher, oud-voorzitter van de AOb, in de eerste uitgave van dit boekje.

“In de loop der jaren is er echter een steeds grotere afstand ontstaan, onder meer door decentralisatie, schaalvergroting en verzakelijking. Met name het overheidsbeleid is, in een voortdurende wisselwerking, zowel oorzaak als gevolg daarvan geweest. Wat ons als AOb vooral opvalt, is een geleidelijke verandering in de positie van de leraar.”

Walter vervolgt zijn betoog met: “Steeds meer wordt hij de uitvoerder van andermans plannen, steeds meer de administrateur van processen. Leidde dit aanvankelijk tot niet meer dan vage gevoelens van onvrede, steeds meer vat de overtuiging post dat deze ontwikkeling schadelijk is voor het onderwijs. De verbanning van de leraar uit zijn domein als pedagoog, en de veronachtzaming van zijn professionele motivatie en integriteit leiden tot achteruitgang van de kwaliteit van het onderwijs en lokken een lawine van vervolgschade uit, waarvan het lerarentekort het meest opvallende fenomeen is.”

Wat dat laatste betreft, is er de afgelopen jaren weinig veranderd. Alleen zou je kunnen zeggen dat het lerarentekort geen fenomeen meer is, maar zich heeft ontwikkeld tot fenomenale ramp.

Des te meer is het van belang om collega's een steuntje in de rug te geven om zich bezig te houden met het vak van leraar. Want lesgeven is een vak. Bezig zijn met het beroep leraar, met de ontwikkeling van het leraarschap, vanuit de overtuiging dat mensen niet leven volgens modellen, methodes en blauwdrukken, maar ruimte nodig hebben voor eigen initiatief en eigen ontwikkeling. Dat is o zo van belang voor goed onderwijs voor leerlingen.

Benut deze bouwstenen. Veel plezier met bouwen.

Tamar van Gelder
voorzitter AOb
september 2022

Inleiding

Het bijzonder onderwijs in Nederland is een sterk merk. Ongeveer driekwart van de ouders kiest voor hun kinderen een school die zich rooms-katholiek, protestants-christelijk of algemeen-bijzonder noemt. Zo'n bijzondere school is niet tot stand gekomen door beslissingen van de overheid, maar door particulier initiatief vanuit overtuigingen op levensbeschouwelijk, pedagogisch en/of didactisch vlak.

6

Op katholieke en protestantse scholen is de levensbeschouwelijke identiteit gebaseerd op christelijke tradities, terwijl op algemeen-bijzondere scholen meestal onderwijskundige principes als grondslag worden gehanteerd. Op sommige confessionele scholen vormt, naast de levensbeschouwelijke grondslag, ook zo'n onderwijskundig principe een essentieel onderdeel van het schoolconcept, bijvoorbeeld montessorionderwijs, daltononderwijs of Agora-onderwijs.

Binnen de Algemene Onderwijsbond houden drie gremia zich specifiek bezig met het bijzonder onderwijs: ABO (algemeen-bijzonder), Bonaventura (rooms-katholiek) en CVHO (protestants-christelijk). Ze willen (aankomende) leraren van bijzondere scholen helpen bij het vormgeven van levensbeschouwelijke, pedagogische en didactische idealen in de dagelijkse onderwijspraktijk. Het onderwijs heeft tegenwoordig zoveel taken, dat het voor docenten lastig kan zijn om door de bomen het bos te blijven zien. Juist op een bijzondere school is het belangrijk om de ontwikkelingen in de praktijk voortdurend te blijven toetsen aan de bijzondere identiteit: de levensbeschouwelijke grondslag en/of het onderwijskundig principe. Doen we nog wel de juiste dingen? En is er voldoende ruimte om keuzes te maken en die goede dingen dan ook goed te kunnen doen? Het schoolconcept moet meer zijn dan een goedbedoelde, maar holle term in de schooljids. Daarom is het goed om regelmatig met elkaar te praten over de betekenis ervan, in relatie tot de dagelijkse schoolpraktijk. Pas dan krijgt het opvoedingsideaal echt betekenis en blijkt dat de bijzondere identiteit ertoe doet.

In deze brochure dragen de besturen van ABO, Bonaventura en CVHO daarom bouwstenen aan voor reflectie op de specifieke taak van een leraar in het bijzonder onderwijs. Voor (aankomende) leraren kan deze brochure helpen bij bezinning op hun persoonlijke verhouding tot het specifieke schoolconcept van de school waaraan ze werkzaam zijn. Daarnaast bevat elk hoofdstuk discussiepunten, waarin uiteenlopende praktijksituaties aan de orde komen.

7

1 Werken in het bijzonder onderwijs

Bijzondere scholen hebben een grondwettelijke vrijheid van oprichting, richting en inrichting (art. 23 van de Grondwet). Hierdoor was er in het bijzonder onderwijs oorspronkelijk veel ruimte voor eigen keuzes van docenten en schoolleiding. De vrijheid van inrichting is inmiddels beperkt doordat de invloed van de overheid op de inhoud en de organisatie van het onderwijs is toegenomen. Er zijn voor scholen allerlei beoordelingscriteria ingevoerd om de besteding van belastinggeld te verantwoorden. Door deze nadruk op verantwoording en controle is de aandacht voor procedures en protocollen steeds groter geworden.

1.1 Het belang van professionele ruimte

De onderwijsvernieuwingen van de afgelopen jaren hebben de professionele ruimte van docenten verkleind. Aandacht voor een persoonlijke, leerlinggerichte en vormende invulling van de lessen door een vakbekwaam docent verdween naar de achtergrond. De Commissie-Dijsselbloem heeft daarom gepleit voor het opnieuw vaststellen van de verantwoordelijkheid van enerzijds de overheid en anderzijds de scholen. Na de invoering van de 'Wet beroep leraar' is vanaf het cursusjaar 2017-2018 voor scholen het professioneel statuut verplicht. Het professioneel statuut geeft de leraar meer zeggenschap over zijn werk, bijvoorbeeld met afspraken over de inhoud van de lesstof, over de middelen die gebruikt worden voor de lessen, over de manier waarop de lesstof wordt aangeboden, over de pedagogisch-didactische aanpak enzovoort.

De opvoedingsidealen van een bijzondere school kunnen alleen in de praktijk vorm krijgen als elke medewerker vanuit deze idealen werkt. Het is daarom van groot belang dat docenten, schoolleiders en overige medewerkers voldoende ruimte krijgen om de identiteit van de school actief uit te dragen. Er is geen katholieke wiskunde, geen protestantse aardrijkskunde en geen algemeen-bijzondere verzorging. Toch kan een vakbekwame leraar de schoolidentiteit op verschillende manieren zichtbaar maken in zijn lessen. Hiervoor is geen uitgebreide extra scholing nodig,

want als professionele docent ben je je altijd bewust van deze verantwoordelijkheid. Je beschikt over een goed ontwikkelde antenne voor het integreren van het schoolconcept in je lessen. Deze brochure is daarom een pleidooi voor voldoende professionele ruimte voor docenten in het bijzonder onderwijs.

1.2 De drie identiteiten van een leraar

Als leraar heb je te maken met drie identiteiten in het dagelijkse contact met leerlingen en ouders:

Persoonlijke identiteit: iedere leraar heeft een eigen persoonlijkheid. Als jij precies dezelfde les over dezelfde stof geeft als een collega, zorgt je eigen persoonlijkheid toch voor bepaalde verschillen. Een leraar moet zich dus voortdurend bewust zijn van de invloed die zijn persoonlijkheid op leerlingen heeft. Op een reünie blijkt vaak dat oud-leerlingen zich goed herinneren hoe hun leraar als persoon was, maar de lesstof allang zijn vergeten.

Professionele identiteit: als leraar ben je een professional die het als vanzelfsprekend beschouwt om begeleidingstaken op zich te nemen, zowel binnen als buiten het eigen vakgebied (bijvoorbeeld het mentoraat). Daarnaast heb je een open en respectvolle houding tegenover je collega's. Dat bevordert een goede werksfeer en draagt bij aan de professionaliteit van het schoolteam in de contacten met leerlingen en ouders.

Schoolidentiteit: je bent als leraar een onderdeel van het instituut dat school heet. Je neemt leerlingen en ouders altijd serieus en je volgt hierbij de uitgangspunten van de school; anderen zien jou immers als een onderdeel van dit grotere geheel.

2 Wat is professionele intuïtie?

Als professional weet je in allerlei verschillende situaties wat je te doen staat. Op basis van je opleiding, ervaring en kennis van de situatie kies je voor een bepaalde aanpak. Daarbij heb je als docent ook de vrijheid nodig om een persoonlijke benadering te kiezen.

2.1 Aspecten van professionele intuïtie

“Onderwijs is niet van de besturen en niet van de overheid. Onderwijs is in de eerste plaats van leerlingen, ouders en leraren.” (R. Plasterk, voormalig minister van OCenW, december 2008)

Plasterk noemt onderwijs vooral een interactie tussen leraar en leerling. De oud-minister spreekt hiermee zijn waardering voor het beroep van leraar uit. Door het onderwijsproces toe te vertrouwen aan de interactie tussen leraar en leerling toont hij vertrouwen in de professionaliteit van leraren.

Een professionele leraar is goed opgeleid, breed gevormd en beschikt over de juiste kennis en didactische vaardigheden. Als docent ben je bij het invullen van de lessen in de eerste plaats gebonden aan overheidseisen die de kwaliteit van het onderwijs garanderen. Deze kwaliteitseisen zijn geformuleerd in eindtermen en kerndoelen die gecontroleerd worden door examens en inspectie.

Als leraar in het bijzonder onderwijs heb je daarnaast te maken met de specifieke grondslag en doelstellingen van de school. Een professionele docent respecteert de doelstellingen van zijn school en draagt deze ook uit tijdens zijn lessen. Je bent dus ook gebonden door de specifieke richting van de school. Als leraar op een daltonschool kun je de uitgangspunten van dit soort bijzonder onderwijs niet negeren of boycotten. Op een protestants-christelijke school maak je soms andere keuzes dan op een openbare school.

Gedreven leraren zijn de spil van het onderwijs. Je kunt leerlingen inspireren en hierdoor motiveren om steeds het beste uit zichzelf te halen. Het is erg belangrijk dat docenten hierbij niet volgens strikte regels, maar op basis van hun brede vakkennis en ervaring te werk kunnen gaan. Als professionele docent beslis je namelijk vaak intuïtief wat de beste aanpak is in een bepaalde situatie. Een vakman kan verschillende situaties goed inschatten en vanuit zijn professionele intuïtie kiezen voor de beste benadering. Door deze pragmatische aanpak haal je het beste uit elke individuele leerling, en uit jezelf.

Als vakbekwame leraar neem je beslissingen dus vaak intuïtief, op basis van je kennis en vaardigheden. De interactie tussen leraar en leerling kan daarom niet volgens strikte richtlijnen verlopen. Bij de keuze voor een bepaalde aanpak speelt jouw persoonlijke inschatting van de situatie een belangrijke rol. Vandaar dat we in deze brochure spreken van ‘professionele intuïtie’. Een pleidooi voor professionele intuïtie is een pleidooi voor voldoende speelruimte voor docenten in hun relatie met leerlingen. Uiteraard kan je professionele intuïtie zich ontwikkelen op basis van je ervaringen en je reflectie daarop.

2.2 Drie vormen van intuïtie

Het bijzonder onderwijs is gebaseerd op overtuigingen op levensbeschouwelijk, pedagogisch en/of didactisch vlak. Om deze opvoedingsidealen uit te dragen neem je als leraar vaak beslissingen op basis van een intuïtieve benadering. Vanuit jouw vakkennis en ervaring kies je ervoor om het schoolideaal op een persoonlijke manier te integreren in de lessen. Als docent kun je de levensbeschouwelijke, pedagogische en/of didactische uitgangspunten van een bijzondere school alleen dan op een persoonlijke manier overbrengen. Naast het overkoepelende begrip ‘professionele intuïtie’ komen daarom in deze brochure achtereenvolgens drie specifieke varianten van intuïtie aan bod:

Levensbeschouwelijke intuïtie

Pedagogische intuïtie

Didactische intuïtie

3 Levensbeschouwelijke intuïtie

3.1 Wat is levensbeschouwelijke intuïtie?

Levensovertuiging speelt een belangrijke rol in de interactie tussen leraar en leerling. Als professionele leraar betrek je jouw persoonlijke levensbeschouwing en die van je leerlingen in het onderwijsproces.

Voorbeeld: Als leraar ben je niet alleen bemiddelaar tussen leerstof en leerling. In het onderwijs speelt je hele persoonlijkheid mee. Leerlingen zijn ook benieuwd naar wie jij bent als mens. "Mevrouw, wat doet u op zondag?" of "Juf, waarom zijn er zoveel vluchtelingen?" Geen brutale vragen, maar mogelijkheden tot een serieus gesprek over de waarden in het leven.

3.2 Aspecten van levensbeschouwelijke intuïtie

De levensbeschouwelijke identiteit van een school moet aan de ene kant helder zijn, maar aan de andere kant ook dynamisch blijven.

Het schoolconcept mag geen keurslijf zijn waarin docenten zich moeten schikken naar beslissingen van bovenaf. Elke leraar heeft voldoende ruimte nodig om zich individueel en als teamlid te kunnen ontplooiën, binnen de kaders van de identiteit. Het mogen volgen van je eigen intuïtie is hiervoor essentieel. Samenwerking in vrijheid en verantwoordelijkheid ten opzichte van elkaar moet voorop staan.

Levensbeschouwelijke aspecten in alle vakken

Het bijzondere karakter van bijvoorbeeld een confessionele school zit niet alleen in dat ene uurtje godsdienst of levensbeschouwing in de week. Van alle docenten mag worden verwacht dat zij in hun lessen aandacht besteden aan de levensbeschouwelijke waarde(n). Je kunt bijvoorbeeld waardengerichte aspecten opnemen bij de keuze van je lesstof. Een docent economie neemt de economie van het genoeg op in zijn lessen over het kapitalisme; een docent biologie gaat ook in op de morele aspecten van seksualiteit. Voor het docententeam is het daarnaast van belang om regelmatig samen te praten over de identiteit van de school. Welke waarden dragen jullie als personeelsleden van de school uit naar leerlingen en

ouders? Door stil te staan bij de gezamenlijke uitgangspunten kan het intuïtief handelen van een leraar versterkt worden.

Omgaan met andere culturen

Het verschil tussen confessionele en openbare scholen is niet meer zo groot als vijftig jaar geleden. In de verzuilde samenleving waren kinderen op een katholieke basisschool bijvoorbeeld meestal afkomstig uit kerkelijke, katholieke gezinnen. Dat is tegenwoordig zeker niet meer het geval. Veel kinderen met een niet-christelijke achtergrond gaan nu naar confessionele scholen. Bij de keuze voor een bepaalde school is levensbeschouwing dus vaak niet doorslaggevend. Op veel bijzondere scholen zien docenten en ouders de gevarieerde achtergrond van de leerlingen juist als een interessante uitdaging. Zij organiseren levensbeschouwelijke activiteiten zoals vieringen, rekening houdend met een grote variëteit aan feestdagen. Als leraar op zo'n school moet je openstaan voor andere culturen en de dialoog hiermee aangaan. Het is dan erg belangrijk om je goed bewust te zijn van je persoonlijke kijk op levensbeschouwelijke aspecten.

Vieringen

Op iedere bijzondere school kent het schooljaar een eigen ritme door allerlei vieringen en feestdagen. Dit soort activiteiten kan het gemeenschapsgevoel versterken. De school kan een platform bieden om niet alleen de verscheidenheid van leerlingen te laten zien, maar daar ook wat mee te doen. Zo levert de school een bijdrage aan de levensbeschouwelijke oriëntatie van leerlingen.

Burgerschap

Sinds augustus 2021 is de wet op burgerschapsvorming voor het funderend onderwijs aangescherpt. Scholen hebben de verplichting om op een doelgerichte en samenhangende wijze te werken aan burgerschapsvorming, waarbij de leerlingen kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat wordt bijgebracht. Burgerschapsonderwijs raakt aan de identiteit van scholen, omdat het hier gaat om een visie op de samenleving en op goed burgerschap, zoals die in pedagogische opvattingen en levensovertuigingen vorm krijgen. Burgerschapsvorming is nooit waardenvrij.

Docenten hebben de ruimte nodig om goede burgerschapsvorming aan te bieden vanuit hun eigen idealen en waarden. Dit is niet iets wat de docent slechts toevoegt nadat hij aan de wettelijke burgerschapsopdracht heeft voldaan. Zijn levensbeschouwing – of deze nu seculier van aard is of religieus – is namelijk de bron van waaruit hij leeft, werkt en onderwijs aanbiedt. Binnen het huidige maatschappelijke en onderwijskundige klimaat bestaan dominante opvattingen die vaak gekleurd worden door het neoliberale marktdenken of meritocratische idealen. Een docent die met hart en ziel in het bijzonder onderwijs werkt, is zich ervan bewust, dat het inbrengen van de eigen waarden en idealen het verlangen bij leerlingen kan wekken om zelf een bijdrage te leveren aan de samenleving van de toekomst. Op deze wijze brengt de docent een kritische stem in tegenover de overheersende opvattingen over goed samenleven en stimuleert hij kritisch burgerschap bij zijn leerlingen.

3.3 Discussiepunten uit de levensbeschouwelijke praktijk

- Bestaat er op een katholieke of protestantse school een relatie met een kerk?
- Toen ik op deze school kwam solliciteren heb ik aangegeven niet gelovig te zijn. Men heeft dat niet als een beletsel gezien en mij als docent aangenomen. Nu staat de directie erop dat ik mijn klas binnenkort begeleid naar de kerstviering in de kerk. Mag de directie dat van mij vragen?
- Enkele collega's en ik hebben er behoefte aan eens 'de hei op te gaan' om met elkaar van gedachten te wisselen over welke idealen wij delen. Is het terecht dat wij aan de school vragen een dergelijke activiteit te faciliteren?
- Als homoseksuele leerkracht ben ik werkzaam op een confessionele school. Hoewel ik mij in mijn werksituatie terughoudend opstel over mijn homoseksualiteit, kreeg ik hier op de vorige ouderavond toch vragen over. Hoe kan ik het beste reageren op ouders die vinden dat ik, gezien mijn seksuele geaardheid, helemaal niet op een school met deze grondslag thuis hoor?

- In het curriculum van mijn vak wil ik, gelet op de achtergrond van de school, meer plaats inruimen voor aspecten uit de levensbeschouwelijke traditie. Ik stuit hierbij op onwil en onbegrip van mijn collega's. Hoe zou ik meer begrip voor mijn standpunt kunnen krijgen?
- Ik merk dat discriminerende opmerkingen worden gemaakt. Dat stuit mij zeer tegen de borst. Ik vind dat zulke opmerkingen niet passen bij de identiteit van onze school. Is het verstandig in mijn reactie naar leerlingen mijn levensopvatting erbij te betrekken?
- Een leerling uit mijn mentorklas is overleden. De leerling is afkomstig uit een confessioneel milieu en daarom wordt de uitvaartdienst in een kerk gehouden. Kan ik de medeleerlingen oproepen deze uitvaartplechtigheid onder schooltijd bij te wonen?
- In de wereld bestaat een ernstig armoedeprobleem waarvan het soms lijkt alsof daar niets aan te doen is. Toch wil ik als docent mijn leerlingen voor ogen houden dat een fatalistische houding ongewenst is. Is het terecht mijn levensovertuiging hierbij te betrekken?
- Heeft de levensbeschouwelijke identiteit van de school te maken met het al of niet bespreken van bepaalde literaire werken bij ons op school?

4 Pedagogische intuïtie

4.1 Wat is pedagogische intuïtie?

Onderwijs en opvoeding zijn moeilijk te scheiden. Als professionele leraar heb je allerlei mogelijkheden om je leerlingen via het onderwijs op te voeden. Door gebruik te maken van je pedagogische intuïtie kun je steeds de juiste aanpak kiezen in een specifieke situatie.

Voorbeeld: Als leraar ben je ook een rolmodel. Wat je doet en zegt, wordt voortdurend door je leerlingen geobserveerd. Ben je consequent? Heb je 'lieverdjes' in de klas? Hoe ga je om met zwakke leerlingen? En past je houding wel bij de opvoedkundige uitgangspunten van de school?

4.2 Aspecten van pedagogische intuïtie

In het onderwijs is efficiëntie tegenwoordig erg belangrijk. Er moet veel gebeuren met beperkte middelen. Vaak is tot op de minuut vastgelegd hoeveel tijd een bepaalde taak de docent mag kosten. Pedagogische taken, zoals het geven van aandacht en zorg, komen dan al snel in het gedrang. Het huidige onderwijs is namelijk sterk leerstofgericht: je haalt je examen op een bepaald niveau als je bepaalde leerstof beheerst. Wie niet meekomt, valt af of moet naar een lager niveau. Op de meeste scholen wordt de leerstof in leerjaren ingedeeld volgens het jaarklassensysteem. Om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van mensen en middelen is de stof onderverdeeld in vakken en deelvakken, leerjaren en uren.

Een pedagogische relatie met je leerlingen staat of valt met wederzijds vertrouwen. Deze vertrouwensbasis is echter niet objectief meetbaar, zodat er andere criteria zijn opgesteld om de besteding van belastinggeld te verantwoorden. De onderwijsinspectie spreekt van 'Basiskwaliteit' wanneer zij constateert: "De leraren plannen en structureren hun handelen met behulp van informatie die zij over leerlingen hebben. Zij maken pedagogische en didactische keuzes en stemmen daarbij het niveau van hun onderwijs af op het beoogde eindniveau van de leerlingen. De leerstof omvat kennis, vaardigheden en attitudes en wordt in een logische opbouw

aangeboden. De leraren creëren een pedagogisch en didactisch passend en stimulerend leerklimaat, waardoor leerlingen actief en betrokken zijn. Met geschikte opdrachten en heldere uitleg structureren de leraren het onderwijsaanbod zo dat de leerlingen zich het leerstofaanbod eigen kunnen maken. Leraren hebben hoge verwachtingen van leerlingen en geven leerlingen feedback op hun leerproces. (Onderzoekskader VO, versie 1 augustus 2022)

Neem bijvoorbeeld een literatuurles bij het vak Nederlands. Je kunt poëzie behandelen via de techniek van het dichten. Je geeft een overzicht van alle mogelijkheden die de dichter kan gebruiken: strofepbouw, metrum, rijm, beeldspraak etc. Vervolgens laat je de leerlingen zelf gedichten maken. Volgens de criteria van de inspectie die horen bij 'Basiskwaliteit', kom je zo pedagogisch gezien een heel eind:

- Je biedt uitleg, dus nieuwe kennis, waarna je leerlingen deze kennis laat toepassen in het zelf schrijven van een gedicht;
- Je realiseert een stimulerende werksfeer, waarin leerlingen actief en betrokken zijn: de gedichten moeten op een bepaald moment af zijn, waarbij de leerlingen zelf hun eigen creativiteit kunnen en mogen gebruiken;
- Je hebt hoge verwachtingen van je leerlingen: het schrijven van een goed gedicht is een complexe vaardigheid; en wanneer leerlingen merken dat dichten niet zo eenvoudig is, staan ze open voor jouw feedback.

Toch zal een leraar Nederlands niet tevreden zijn met zo'n les volgens het boekje. Op deze manier kun je namelijk niets van je eigen emotie laten zien, die juist bij poëzie zo voor de hand ligt. Door bijvoorbeeld een paar van je eigen lievelingsgedichten te bespreken, kun je de leerlingen ook uitdagen om meer van zichzelf te laten zien.

"Onderwijs is eerder een vruchtbaar contact tussen zielen dan informatie-overdracht tussen breinen." (Wil Derkse et al., "Pleidooi voor een onderwijswijswende", 2004).

Niet alleen het verstand, maar ook het gevoel en de dagelijkse praktijk bepalen de manier waarop mensen samenleven. Als leraar ben je een mens met sterke en zwakke kanten. Er is wederzijds vertrouwen nodig om dat te laten zien in je lessen. Bijzondere scholen moeten zich daarom bewust zijn van hun eigen pedagogisch schoolconcept en zich niet laten vangen in een eenzijdig pedagogisch model. Dat schoolconcept zal uiteraard gebaseerd zijn op een bepaald mens- en wereldbeeld dat past bij juist deze bijzondere school.

Een school heeft bijvoorbeeld de volgende uitgangspunten:

De Bijbel is de bron van inspiratie en motivatie voor het geven van onderwijs; In het onderwijs staat de ontwikkeling van kennis en vaardigheden centraal; Er is ruimte en geborgenheid om elkaar in verschil en eenheid te herkennen.

Om deze missie uit te kunnen werken tot een pedagogisch schoolconcept moeten de tamelijk algemene uitgangspunten eerst concreter gemaakt worden: "zich baseren op de Bijbel" levert allerlei meer en minder geslaagde activiteiten op, variërend van uiterste zelfopoffering tot fanatieke bekeringsdrang. Daarin moeten natuurlijk keuzes worden gemaakt. Dat "het onderwijs gericht is op de ontwikkeling van kennis en vaardigheden" lijkt een open deur, maar in de uitwerking van dit uitgangspunt is erg veel variatie mogelijk. En wat het laatste punt betreft: wanneer worden de verschillen zo groot dat er geen eenheid meer mogelijk is? Over al deze aspecten van identiteit moet het schoolteam het gesprek voeren en tot afspraken komen.

Voor een goede pedagogische relatie is professionele autonomie van groot belang. Als vakbekwame leraar moet je zelf kunnen beslissen welke pedagogische benadering het beste werkt in een bepaalde situatie. Dat betekent niet een gesloten lokaaldeur, maar wel het zelfbewust kunnen maken van keuzes. Niet iedereen hoeft dezelfde keuzes te maken; er is voldoende ruimte nodig voor een originele aanpak. Als een gedreven leraar zijn sterke kanten mag ontwikkelen, komt dat de pedagogische relatie met zijn leerlingen ten goede. Ook leerlingen kunnen beter leren als de docent rekening houdt met hun eigen leerstijl.

4.3 Discussiepunten uit de pedagogische praktijk

- Hoe ga ik bij mij op school om met het taakbeleid in relatie met kwaliteit? Welke knelpunten ervaar ik daarbij en hoe zijn die aan te pakken/op te lossen?
- Hoe kan ik een rol spelen bij het ontwikkelen van een integraal schoolconcept voor onze school? Waar begin ik?
- Kunnen we bij ons op school vanuit een gezamenlijke visie de pedagogische relaties verbeteren? Hoe kan ik daaraan bijdragen?
- Zou er pedagogische winst te behalen zijn met een andere indeling van het lesprogramma? Zo ja, hoe kan ik mijn bijdrage daaraan leveren?
- Hoe kan ik (meer) rekening houden met de specifieke mogelijkheden en beperkingen van mijn leerlingen en collega's, inclusief die van mijzelf?
- Zijn er bij ons op school activiteiten die eigenlijk heroverwogen zouden moeten worden? Zo ja, welke zijn dat? Hoe stel ik prioriteiten?
- Is het Toetsingskader van de Inspectie een onwankelbaar gegeven waaraan scholen zich moeten onderwerpen, of kunnen scholen met eigen kwaliteitscriteria komen? Zo ja, welke zouden voor ons van belang zijn?

5 Didactische intuïtie

5.1 Wat is didactische intuïtie?

Mensen leren op zeer verschillende manieren. Als vakbekwaam leraar voel je aan hoe je het leerproces van een leerling optimaal kunt ondersteunen. Hierbij maak je gebruik van allerlei didactische werkvormen.

Voorbeeld: Groepswerk is "in", evenals zelfstandig werken. Les geven en verhalen vertellen daarentegen zijn behoorlijk "uit". Als professionele leraar denk je genuanceerder. Het gaat er niet om wat in de mode is, maar het gaat erom wat werkt. Als onderwijsprofessional is jouw gereedschapskoffer gevuld met allerlei verschillende gereedschappen voor verschillende "klussen".

5.2 Aspecten van didactische intuïtie

Het bijzonder onderwijs maakt gebruik van allerlei werkvormen, waarbij aandacht voor de persoon centraal staat. Onderwijsresultaten scoren niet altijd bij de inspectie, omdat vormende waarden niet makkelijk meetbaar zijn. Toch zijn vormende waarden in het schoolconcept, bij voorbeeld "respect en vertrouwen", vaak heel bepalend voor het welzijn van leerlingen. Wanneer leerlingen op een onaangename manier geconfronteerd worden met hun beperkingen, kan dit faalangst en minderwaardigheidsgevoelens opleveren. Als docent moet je je daar bewust van zijn in de dagelijkse praktijk, want een leerling kan hier levenslang last van houden. Het is daarom belangrijk om het (didactisch) schoolconcept steeds als uitgangspunt te hanteren. Deze idealen zijn voor elke leraar de basis voor het nemen van didactische beslissingen en het bespreken van de leerresultaten. Een duidelijk verband tussen uitgangspunten en concrete werkwijze is ook hier van groot belang!

Door de onderwijsvernieuwingen werd er vaak een specifieke aanpak voorgeschreven en leken niet alle werkvormen meer gebruikt te kunnen worden. Echter: met de invoering van het professioneel statuut is de verantwoordelijkheid hiervoor en zeggenschap hierover teruggelegd bij de

leraar. Als docent baseer je de keuze voor een bepaalde werkvorm niet alleen op je kennis van de didactiek, maar ook op je intuïtie. Je hebt inspiratie en inlevingsvermogen nodig om de werkvorm te kiezen die goed bij een bepaalde leerling past.

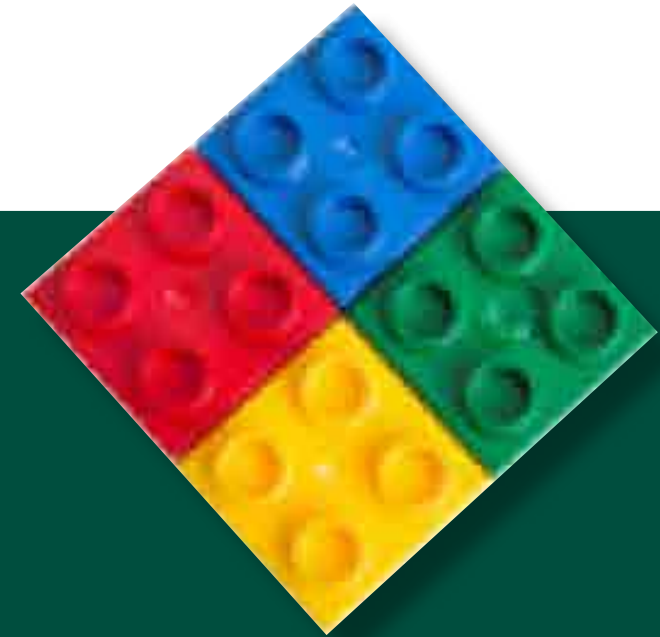
Deze persoonlijke benadering sluit klassikaal onderwijs niet uit; een klassikale introductie van het onderwerp kan zeker effectief zijn. Als docent maak je gebruik van allerlei didactische werkvormen om zoveel mogelijk leerlingen op maat te bedienen. De onderwijsvorm is bijvoorbeeld afhankelijk van de samenstelling van de groep, de sfeer in de groep, het onderwerp van de les en het moment van de dag. Je hebt dus vrijheid nodig om per situatie de meest optimale didactische onderwijsvorm te kiezen. Die keuze hangt ook af van overige factoren: leerlingen kunnen bijvoorbeeld meer auditief, visueel of praktisch zijn ingesteld. Als leraar bepaal je de optimale didactische mix vanuit je didactische intuïtie. Hierbij benut je alle mogelijkheden, zoals videoapparatuur, ICT en samenwerking met collega's. Mogelijkheden voor didactische werkvormen zijn bijvoorbeeld:

- Mondelinge instructie gecombineerd met visueel materiaal of een tekst, bijvoorbeeld tijdens een onderwijsleergesprek;
- Beeldend materiaal met mondelinge toelichting, geschikt voor visueel gerichte leerlingen;
- Zelfstandig werken, geschikt voor leerlingen met een lange spanningsboog;
- Kortstondig zelfstandig werken met een tussentijdse evaluatie, geschikt voor leerlingen die zich slecht kunnen concentreren en een instructie snel te lang vinden;
- Samenwerken, geschikt voor leerlingen die sterk sociaal gericht zijn. Zij willen graag elkaars resultaten vergelijken en bij verschillen de hulp van de docent inroepen;
- Zelfstandig en projectmatig werken, geschikt voor de jonge onderzoeker die graag zelf aan de slag wil;
- Korte tussentijdse evaluatiemomenten en veel aandacht van de docent, geschikt voor faalangstige leerlingen die bang zijn om fouten te maken.

Het uitgangspunt voor al deze varianten is altijd de leerling, met zijn mogelijkheden en beperkingen.

5.3 Discussiepunten uit de didactische praktijk

- 1 Voor het welzijn van leerlingen en het leerrendement is een inspirerende, intuïtief persoonlijke aanpak van de docent belangrijk. Hoe zou het management deze inspirerende persoonlijke aanpak kunnen stimuleren?
- 2 Leraren hebben behoefte aan ideeën om hun dagelijkse onderwijs te verbeteren; op welke manier kunnen zij het beste betrokken worden bij onderwijsvernieuwingen?
- 3 Op welke wijze kunnen leerlingen kennismaken met christelijk-humanitaire waarden zonder te kiezen voor een klassikale aanpak?
- 4 Hoe ga je als leraar in op armoede of discriminatie? Hoe plaats je deze problematiek in een historisch kader?
- 5 Welke prioriteiten en uitgangspunten spelen een rol bij het ontwikkelen van referentiekaders (algemene kennis), vaardigheden en vorming?
- 6 Er zijn enorme ontwikkelingen van digitale hulpmiddelen in het onderwijs gaande, zoals artificial intelligence en virtual reality. Adaptieve computersoftware die zich aanpast aan het leergedrag en de ontwikkeling van de leerling kan heel veel rendement opleveren, maar geeft de beheerder of zelfs overheden ook heel veel informatie over de leerling. Niet alleen onder autocratische regimes is dat heel bedreigend voor het individu. In onze vrije markteconomie vormt die technologie een gigantisch verdienmodel voor de tech-reuzen zoals Microsoft en Google, wat hun invloed en macht nog veel verder zal vergroten. Bovendien wordt de rol van de leraar door zulke technologieën sterk beïnvloed en beperkt. Welke kansen en bedreigingen zien we met betrekking tot digitalisering in het onderwijs?
- 7 Aanzetten tot denken over ethische kwesties heeft een belangrijke vormende waarde. Welke didactische werkwijzen zijn hier geschikt voor?
- 8 Welke personen en organisaties (buiten de school) zouden hierbij op indringende wijze kunnen assisteren?
- 9 Pesten is uiteraard onacceptabel. Maar wat is het verschil tussen pesten en plagen? Waar trekken we de grens en hoe zorgen we in dit opzicht voor een veilige school?
- 10 Hoe spelen we in op verschillende leerstijlen en diverse vormen van intelligentie bij leerlingen? In hoeverre is daarvoor ruimte in ons leerplan?

Colofon

Deze brochure kwam tot stand door een samenwerking tussen de drie gremia van de Algemene Onderwijsbond voor het bijzonder onderwijs:

AOB/Sint Bonaventura

AOB/CVHO

AOB/ABO

2011, 2022 (2^e druk)

